

INTERNATIONAL JOURNAL OF
WORLD LANGUAGES

ДОБРЕДОЉОВТЕ WÈLLKOMM स्वागत छ
VÄLKOMMEN FÀILTE VÍTEJTE HERZLICH ΚΑΛΩΣ ΗΡΘΑΤΕ
Laipni lūdzam ك ب ال ه أ WILLKOMMEN 歡迎
BEM VINDA ÜDVÖZÖLJÜK आपले स्वागत आहे 歡迎
WELCOME DOBRODOŠLI स्वागत हे
BIENVENUE HOŞGELDİNİZ FÀILTE SELAMAT DATANG
BENVENUTO VELKOMINN Tuhiŋga o mua wilujeung sumping
SALUTATIO வரவறேல் BI XÊR HATÍ
BINE ATI VENIT ಸೆವಾಗತೆ

International Journal of World Languages

Volume 1, Issue 1, March 2021

Internet address: <http://ejournals.id/index.php/IJWL/issue/archive>

E-mail: info@ejournals.id

Published by ejournals PVT LTD

Issued Bimonthly

Requirements for the authors.

The manuscript authors must provide reliable results of the work done, as well as an objective judgment on the significance of the study. The data underlying the work should be presented accurately, without errors. The work should contain enough details and bibliographic references for possible reproduction. False or knowingly erroneous statements are perceived as unethical behavior and unacceptable.

Authors should make sure that the original work is submitted and, if other authors' works or claims are used, provide appropriate bibliographic references or citations. Plagiarism can exist in many forms - from representing someone else's work as copyright to copying or paraphrasing significant parts of another's work without attribution, as well as claiming one's rights to the results of another's research. Plagiarism in all forms constitutes unethical acts and is unacceptable. Responsibility for plagiarism is entirely on the shoulders of the authors.

Significant errors in published works. If the author detects significant errors or inaccuracies in the publication, the author must inform the editor of the journal or the publisher about this and interact with them in order to remove the publication as soon as possible or correct errors. If the editor or publisher has received information from a third party that the publication contains significant errors, the author must withdraw the work or correct the errors as soon as possible.

OPEN ACCESS

Copyright © 2021 by Thematics Journals of Applied Sciences

EDITORIAL BOARD

Ambreen Safdar Kharbe,
Najran University,, Saudi Arabia

Erdem Akbaş,
Erciyes University, Turkey

Oksana Chaika,
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine, Ukraine

Fatma Kalpakli,
Selçuk University, Turkey

Zekai Gül,
University of Minnesota, Islamic College of
Languages and Translation

Birsen Tütüniş,
Kültür University, Turkey

Nurdan Kavakli,
Izmir Democracy University, Turkey

Anette Ipsen,
University College Copenhagen, Denmark

Lotte Lindberg,
University College Copenhagen, Denmark

Miriam Eisenstein,
New York University, United States

Boudjemaa Dendenne,
University of Constantine I, Algeria

Ismail Hakki Mirici,
Hacettepe University, Turkey

Lily Orland Barak,
University of Haifa, Israel

Maggie Sokolik,
University of California, Berkeley, United States

Manana Rusieshvili-Cartledge,
Tbilisi State University, Georgia

Maryam Zeinali,
Urmia University, Iran Islamic Republic

Mehmet Demirezen,
Ufuk University, Turkey

Sejdi M. Gashi,
Institute of Albanology-Pristina(Kosovo), Albania

Priti Chopra,
The University of Greenwich, Greece

Rome Aboh,
University of Uyo, Nigeria

Salam Yusuf Nuhu Inuwa,
Kano State College of Arts and Sciences, Nigeria

Zelege Arficho Ayele,
Hawassa University, Ethiopia

Mustafo Zhabborovich Bozorov
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Martaba Numonovna Melikova
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Mastura Mizrobovna Oblokulova
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Erkinov Sukhrob Erkinovich
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Eko Susanto
Menegment of journal Indonesia

Shirinova Inobat Anvarovna
Guliston State University

Akramjon Abdikhakimovich Shermatov
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Akhmedova Shoira Nematovna
Professor of the Department of Uzbek Literature,
Bukhara State University

**Ж.ЕСЕНОВНИНГ ТАДҚИҚОТЛАРИДА ҚОРАҚАЛПОҚ ҲИКОЯЛАРИНИ
ЎРГАНИШ МАСАЛАСИ****Абадан Бекбергенова**

Кичик илмий ходим

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

Қорақалпоғистон бўлими Қорақалпоқ гуманитар фанлар
илмий-тадқиқот институти, Нукус шаҳри

Аннотация. Ушбу мақолада муаллиф адабиётшунос-танқидчи Ж.Есеновнинг «Сўз қадри» номли илмий меҳнатига эътибор қаратади. Олим томонидан танқидга олинган ўтган XX асрнинг 1980-йилларидаги қорақалпоқ ҳикояларининг ютуғи ва камчилиги чуқур урганилади. Бунда ёзувчи Ж.Абдиреймовнинг «Шайдаковнинг этиғи», Г.Турсьонованинг «Бахт сотилмас», Д.Шерниязованинг «Оқ рўмол», А.Халмуратовнинг «Бир умрнинг икки мавриди» ҳикояларининг ютуқ ва камчиликлари олим томонидан тўғри баҳо олгани айтиб ўтилади. Муаллиф 1980-йиллардаги қорақалпоқ насри жанрларининг ҳар томонлама ривожланиши натижасида стиллари такомиллашиб, кўп формалиликка эга бўлиши адабиёт илмидаги муҳим жараён бўлганини атаб ўтади. Шу йўналишдаги М.Низанов ва С.Жумагуловнинг асарлари танқидчи адабиётшунос Ж.Есенов томонидан ўтган давр нуқтаи назаридан тўғри танқид қилинганлиги айтилади. Шу билан бирга муаллиф илмий меҳнатидаги ҳикояларни бугунги кун нуқтаи назаридан ўрганиш аҳамиятли масалаларнинг бири эканини билдириб ўтади. Калит сўзлар: проза, жанр, ҳикоя, стиль, образ, сюжет, деталь

**ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ КАРАКАЛПАКСКИХ РАССКАЗОВ В
ИССЛЕДОВАНИЯХ Ж.ЕСЕНОВА****Абадан Бекбергенова**

Младший научный сотрудник

Қарақалпақский научно-исследовательский институт

гуманитарных наук Каракалпакского отделения Академии Наук Республики
Ўзбекистан, г.Нукус

Аннотация. В статье автор обращает внимание на научный труд литературоведа-критика Ж.Есенова под названием «Сөз қәдири» («Цена слова»). В ней глубоко изучаются достижения и недостатки каракалпакских рассказов 1980-х годов XX века, отмеченные ученым-критиком Ж.Есеновым. Автор также отмечает правильную оценку, данную ученым рассказам Ж.Абдиреймова «Шайдаковтың этиғи» («Сапоги Шайдакова»), Г.Турсьоновой «Бахыт сатылмас» («Счастье не продаётся»), Д.Шерниязовой «Ақ шаршы» («Белый платок»), А.Халмуратова «Бир өмирдиң еки мәүрити» («Два мгновения одной жизни»), указанную им на достижения и недостатки этих рассказов. Автор подчеркивает, что в результате всестороннего развития жанров каракалпакской прозы в 1980-е годы были усовершенствованы стили, имелись много форм и это стало значимым явлением в литературной науке. Произведения М.Нызанова и С.Жумагулова в этом направлении рассматриваются критиком-литературоведом с точки зрения того периода. Вместе с тем автор отмечает, что изучение рассказов в данном научном труде с точки зрения сегодняшнего дня является одним из актуальных вопросов. Ключевые слова: проза, жанр, рассказ, стиль, образ, сюжет, деталь

ISSUES OF STUDYING KARAKALPAK STORIES IN THE STUDIES OF J. YESENOV

Abadan Bekbergenova

Younger scientific sotrudnik
Karakalpak Research Institute of Humanities
of the Karakalpak Branch of the Academy
of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Nukus

Abstract. In the article, the author draws attention to the scientific work of the literary critic J. Esenov called "The Price of a Word". It deeply studies the achievements and shortcomings of Karakalpak stories of the 1980s, noted by the critic scientist J. Yesenov. The author also notes the correct assessment given to scientific stories by Zh. Abdireymov "Shaydakov's Boots", G. Tursynova of "Happiness isn't on sale, D. Sherniyazova "A white scarf", A. Halmuratova "Two moments of one life", specified by him achievements and shortcomings of these stories. The author emphasizes that as a result of the comprehensive development of the Karakalpak prose genres, styles were improved in the 1980s, there were many forms and this became a significant phenomenon in literary science. The works of M. Nyzanov and S. Zhumagulov in this direction are considered by a literary critic from the point of view of that period. However, the author notes that the study of stories in this scientific work from the point of view of today is one of the relevant issues.

Key words: prose, genre, story, style, image, plot,

Әдебиятшы-сыншы Ж.Есеновтың «Сөз қәдири» илимий мийнетинде 1980-жыллардағы жанлы әдебий процесстиң актуаль мәселелери, белгили шығармалардың әдебиятымыздан алатуғын орны, әдебий критикамыздың шеберлиги, оның жанрлық көп түрлилиги проблемалары сөз болады. Илимпаз усы топламдағы «Қахарманда ой толғанысы болса» атлы мақаласында [1] прозаның ири жанрлары роман, повестьлер менен бирге гүрриң жанрының жетискенлиги менен кемшиликлерине де итибар қаратады. Әдебиятшы Ж.Есенов жазыушы Ж.Әбдиреймовтың «Шайдаковтың етиги» гүрриңиндеги қахарманның характерин ашыуда белгили бир деталь «етик» арқалы шебер ашылыуы шығарманың жетискенлиги болса, айырым сүүретлеулерди тийкарғы бөлим менен байланыстыра алмағанлығы кишкене кемшилиги екенин айтып өтеди. Г.Турсынованың «Бахыт сатылмас» гүрриңниң актуаль екенин, ўақыялардың, Кәрим образының шебер сүүретленгенин айта отырып, оның жаслардың изинен кинотеатрларға «тыңшы» жибергендеги орынсыз хәрекетлерин бериуи ерси екенин айтып өткен. Д.Шерниязованың «Ақ шаршы» гүрриңиндеги Несибели, Айзада, Оразгул, Әдилбайлардың образларының шебер берилгенин, қахарманның қыйын ситуациядағы ишки толғанысларын, ондағы конфликтлердиң терең сәўлелениуин исенимли берилиуи характерди жақсы ашылыуына себеп болғанын айтып өтеди. Жазыушы А.Халмуратовтың «Бир өмирдиң еки мәўрити» гүрриңиндеги муҳаббаттың отлы сезимин сүүретлейтуғын бирақ жигиттиң сәл нәрсеге адам өлтириуе «қызын биреу танцаға мирәт етсе» тайын қызба минезин сүүретлеуде жазыушының идеялық позициясының анық емеслигин, бул хәрекетлер унамсыз кубылыс сыпатында көриниуи керек болса, онда сол позиция шығармадағы анық белгили болып турыу керек» – деген пикирди айтады. Г.Матьякупованың «Ана мехри» гүрриңинде ядта каларлықтай образлардың көрине бермейтуғынын, оларда майда эпизодлық сыпат басым, характерлердиң анығырақ хәм тереңирек көрсететуғын бир тутас сюжет жетиспейтуғынын айтып өтеди.

1980-жыллары қарақалпақ прозасының жанрларының хәр тәреплеме раўажланыуы нәтийжесинде стильлери жетилисип, көп формалылыққа ийе болыуы әдебият илиминде

әхмийетли кубылыс болды десек қәтелеспеймиз. Себеби усы жыллары қарақалпақ әдебиятында сатира юморлық прозаның өз алдына бағдар сыпатында қәлиплесіуі, көркем әдебиятта жазыушылардың усы формада қәлем тербетіуі буның айқын дәлийли еди. Усы бағдардағы шығармалары менен М.Нызанов хәм С.Жумағулов қарақалпақ прозасының раўажланыуына өз үлеслерин қосып келмекте. Илимпаз Ж.Есенов жоқарыдағы аты көрсетилген илимий мийнетинде «Гөзленген «нышаналар» атамадағы мақаласында М.Нызановтың «Нышана», С.Жумағуловтың «Сырым да усы, шыным да...» топламындағы гүрриңлердиң жетискенликлери менен кемшиликлерине итибар қарата отырып, жазыушылардың еки китабының да жанрлық, идея-тематикалық жақтан да бир бирине уқсас хәм жақын, бирақ олардың турмыслық кубылысларға қатнасын да да, идеяны образлар арқалы шешип бериуінде де өзгешелиги бар екенин билдиреди хәм бүгинги күни турмысымызда орын алып киятырған хәмелпаразлықты, жұмыс орнын өз мәпине пайдаланыушылықты, жалатайлықты, заманласларымыздың мине-кулқында ушырасып қалатуғын гуманшыллық, өсекшиллик, сықмарлық ямаса сүтхорлық сыяқлы унамсыз кубылысларды «Нышана» ға алып, критикалайтуғынын, хәм М.Нызановтың позициясының анықлығы, ол жоқарыдағыдай кубылысларға конкрет, батыл түрде қатнас жасай отырып, оларды өткір сарказм менен ашшы күлкіге алатуғынын айтып өтеди. Ал С.Жумағулов унамсыз кубылысларды жеңил хәзил менен, юморлық усыл менен ашып бермекши болатуғынын, бирақ көпшилик жағдайда жазыушының идеялық позициясының анықлығына кесент беретуғын конфликтлердиң хәм детальлардың жасалмалылығы, исенимсизлик туудырып турғанын айтады. Илимпаз Ж.Есенов жазыушы М.Нызановтың топламындағы «Класс басшысы», гүрриңинде жууапкерсизлик пенен жағымпазлықты критикалайтуғынын, «Мен хәм қызлар» гүрриңинде «түс көриу», «Сүйиклимнің хаты», да «хат», қахарманлардың күнделик дәптери формаларын орынлы пайдаланғанын, «Гуман» гүрриңинде де сюжетти раўажландырыуда шыйрақ динамизм, өткір тил арқалы, гуманшыл Палымбеттиң характери шебер ашылғанын, «Кесел», «Нәўбеттеги жәнжеллер», «Айна» гүрриңлеринде исенимли детальлардың барлығы қахарманлардың хәқыйқат турмыстан алынғанлығы хәрекетлеринен көринип туратуғынын айта отырып, оның «Ақтиң күши», «Көйлектиң бахасы» сыяқлы гүрриңлери реалистлик сатираның, көркем прозалық дөретпениң талапларына толық жууап бермейтуғынын билдирип өтеди. Сондай-ақ, илимпаз Ж.Есенов жазыушы С.Жумағуловтың «Қараўыл», «Дүңгир», «Аэровокзалдан табылған күнделик», «Сырым да усы, шыным да...», «Гүржи ийт» атлы шығармаларының сәтли шыққанын юморлық гүрриңлерге талап беретуғынын, ал автордың «Пышық хәққындағы», «Тоқалақ ешки», «Түсиник хат» атлы гүрриңлериниң сәтсиз екенин, ондағы детальлардың таңланбай алынбағанлығы идеяның, пикирлердиң өтимсиз екенин айтып өткен. Илимпаз Ж.Есенов жоқарыда аты көрсетилген «Сөз қәдири» топламындағы «Қахарманда ой толғанысы болса» атлы мақаласында Ж.Әбдиреймовтың «Шайдаковтың етиги» гүрриңиндеги «етик»тиң жақсы шебер алынған деталь екенин, Г.Турсынованың «Бахыт сатылмас» гүрриңниң актуаль мәселеге қурылғанын, ондағы Кәрим образының шебер сүүретленгенин, Д.Шерниязованың «Ақ шаршы» гүрриңиндеги Несибели, Айзада, Оразгул, Әдилбайлардың образларының, қахарманның қыйын ситуациядағы ишки толғанысларын шебер берилгенин, А.Халмуратовтың «Бир өмирдиң еки мәўрити» гүрриңиндеги жазыушының идеялық позициясының анық емеслигин, Г.Матьякупованың «Ана мехри» гүрриңинде характерлерди тереңирек көрсететуғын бир тутас сюжет жетиспейтуғынын дурыс айтып айтып өткен. Сондай-ақ, «Гөзленген «нышаналар» атамадағы мақаласында М.Нызановтың топламындағы «Класс басшысы», гүрриңинде жууапкерсизлик пенен жағымпазлықты критикалайтуғынын, «Мен хәм қызлар» гүрриңинде «түс көриу», «Сүйиклимнің хаты», да «хат», қахарманлардың күнделик дәптери формаларын орынлы пайдаланғанын, «Гуман» гүрриңинде де сюжетти раўажландырыуда шыйрақ динамизм, өткір тил арқалы,

гуманшыл Палымбеттің характері шебер ашылғанын, «Кесел», «Нәубеттегі жәнжеллер», «Айна» гүрриңлерінде исенимлі детальдардың барлығы қахарманлардың хақықат турмыстан алынғанлығы хәрекетлерінен көриніп туратуғынын айта отырып, оның «Ақттың күші», «Көйлектің бахасы» сыяқты гүрриңлери реалистлик сатираның, көркем прозалық дөретпенің талаптарына толық жууап бермейтуғынын, мәселен: «Көйлектің бахасы»ында статистикаға, фактологияға берилиўшилиқ басым екенін, айырым шығармаларындағы қахарманларының атлары да (Итибаров, Кеўил Жетеров, Пәтлимурат, Өткирбай, Жертесерова) жасалма емес, хақықат турмыстан алынса исенимлі болар еди деген пикирлери дурыс билдирилип өтилген. Сондай-ақ, илимпаз Ж.Есенов жазыўшы С.Жумағуловтың «Қараўыл», «Дүңгир», «Аэровокзалдан табылған күнделик», «Сырым да усы, шыным да ...», «Гүржи ийт» атлы шығармаларының сәтти шыққанын юморлық гүрриңлерге талап беретутғынын, ал автордың «Пышық хаққындағы» «Асханадағы гөшти пышық жеп кетипти. Услап алып пышықты жазаладым. Хә суўыққа тоңсын деп холодильнике қамап тасладым», «холодильникти ашсам, ишиндеги гөш жоқ. Бағанағы тоңсын деп қойған пышығым барлық гөшти жеп қойыпты» тексттеги ўақыяның оқыўшыға исенимсіз екенін, ал «Тоқалақ ешки» гүрриңіндеги енгезердей үш жигиттің мәс болып ешкинің еки жағына көпиртип сабын сүртип оның сақал муртын қырыўы да, «Түсиник хат» атлы гүрриңіндеги суў насосы шайнап кеткен ғазлардың барлық мүшелерін, бөтеке-баўырларына шекем биримлеп жыйнап жүриўи де исенимсіз екенін, детальдардың таңланбай алынбағанлығы идеяның, пикирлердің өтімсіз екенін, дурыс бахалаған деген пикирге келемиз. Бирақ, сол дәўир көз қарасынан Ж.Әбдиреймовтың «Шайдаковтың етиги», Г.Турсынованың «Бахыт сатылмас», гүрриңлери өткен дәўирде жоқары баха алыўына қарамастан, хәзирги күннің көз қарасынан қунын жойтқандай. «Шайдаковтың етиги» гүрриңи өткен дәўирдеги қарақалпақ прозасының раўажланыўына қосылған гүрриңлер қатарынан орын алса, ал «Бахыт сатылмас» гүрриңи өткен дәўир көз қарасынан «қалың малға қарсы жазылған шығармалар» актуаль проблема болатутғынын болса, хәзирги дәўир көз қарасынан «қалын мал» керисинше, қызды дүньяға келтирген, тәрбиялаған, ақ сүт берген ата-анасының разылығын алыў менен бирге, еки жақтың қатнасып кетиўи ушын сыйласықтың, адамгершилиқтиң белгиси болып келмекте. Сондай-ақ, кейинги ўақытларда бул мәселени еки жастың бахты ушын еки жақтың жас үлкенлердің урыс-жәнжелсіз әмелге асырып атырғаны да көплеп ушырасады. Сол себепли бул гүрриң бүгинги күни қунын жойтқандай деп ойлап қаламыз. Ал, Д.Шерниязованың «Ақ шаршы» гүрриңи илимпаз тәрәпинен өткен дәўир көз қарасынан жақсы бахаланған. Расында да, илимпаздың дурыс айтып өткеніндей, гүрриң жақсы жазылған, ўақыялардың, ондағы Айзаданың ишки кеширмелери, Айзададай ақыллы, күйеўи Әдилбайдай адамгершиликли, Несибелидей мәскүнем күйеўи менен баллар себеп жасап атырған, тойып секирген Оразгулдей хаяллар хәзирги ўақытта ушырасады. Бул гүрриңдеги образлар хәм ўақыялар исенимлі болыўы менен бирге, ондағы турмыстан шынлығынан дөреген тәрбиялық әхмийети күшли бул шығарма хәзирги дәўир оқыўшысын келешектеги өмирге қәдем атлаўында сабақ болыўы сөзсіз. Усы көз қарастан, бул гүрриң бүгинги күн ушын да әхмийетли есапланады деп ойлаймыз. М.Нызановтың «Нышана» топламындағы «Класс басшысы» атлы гүрриңи өткен дәўир көз қарасынан илимпаз тәрәпинен жоқары бахаланды. Бирақ хәзирги күннің көз қарасынан алып қарайтуғын болсақ, гүрриңдеги образлар, ондағы ўақыялар әхмийетли еместей. Себеби, Таўмураттай итибарсыз, көшеде кетип баратырып танысын көрсе, я сабақта отырғанын умытып кетип ысқырып, партадағы еки баладан баслап досканың алдына дизип, гә есикке қарап, гә өзи журнал толтыратутғын столға қарап ерсили қарсылы жүрип отыратутғын адамның, районо педкабинеттиң баслығының баласы оқыйтуғын классқа басшы болып барыўдан әдетлеринің бәрін таслап сабақ өтиўи исенимсіз хәм жасалмадай. Илимпаз автордың Таўмуратты шығарманың басында

итибарсыз адам етип алмауы керек екенін айтып өтиу керек емеспе екен деп ойлайсаң, себебі ол негизи итибарсыз, жууапкершиликсиз болса, қалай сонда ол жағымпазлық характерін атқара алады екен? Жағымпаз болуы үшін да итибар, жууапкершилик керек емеспе екен? оны итибарсыз деп алмай, жағымпазлық характерін шығарманың басында да аз болсада қолланғанда исенимлілеу болмас па еді? Бүгінгі күннің көз қарасынан гүрриң әхмийетін жойтқандай. Ал жазыушының «Гуман» гүрриңінің «Дәри салатуғын жерден айнаға қарасам, хаялым трюмоның алдында турып калпochокларын олай-булай дүзетип қолын спирт пенен жууып атыр. Пай, нәмәртәй! Қудай айтқандай күйеуің бар, жүре бермейсең бе, олпы-солпың шығып, ким сени қайтадан узатайын деп атыр?» - бул қатарларында Палымбеттің нағыз турмыстан алынған гуманшыл сөзлери хәр қандай оқыушының алдында илимпаз айтып өткендей жанлы образ қасында турғандай сезиледи. Бул гүрриң хәзирги уақытта да әхмийетли екені белгили. Хәзирги дәуірде де әхмийетли деп есаплауға болатуғын жазыушының гүрриңлеринің бири «Айна» гүрриңи онда бәри турмыс шынлығынан дөреген уақыялар, «-Дәпинбе маған, әне чайнек, әне суу! – ол пружинадай серпилип орнынан турды да, маған турған жерлерин көрсетти» хәзирги уақытта турмысымызда өмир сүрип киятырған жанлы уақыялар көз алдына елеслейди.

Жуумақлап айтқанда, «Сөз қәдири» илимий топламындағы бир қатар қарақалпақ гүрриңлердің жетискеншилиги менен кемшилиги өткен дәуир көз қарасынан әдебиятшы сыншы Ж.Есенов тәрәпинен жақсы илимий анализге тартылғанын гууасы болдық. Бирақ, топламдағы гүрриңлерди ғәрезсизлик дәуири көз қарасынан еле де хәр тәрәплеме терең изертлеп үйрениу хәзирги күннің әхмийетли мәселелердің бири болып табылады.

Әдебиятлар:

1.Есенов Ж. «Сөз қәдири», «Қ-стан» баспасы, 1989-жыл, 36-39-бетлер